

JAN PALFIJN, SLACHTOFFER VAN MYTHEVORMING

Luc Devriese

De heelkundige Jan Palfijn of, zoals hij zelf schreef: Joannes Palfyn (Kortrijk, 25 november 1650 - Gent, 21 april 1730), is heel bekend in Gent. Het OCMW-ziekenhuis aan de rand van de stad, dat na de opening in 1982 'Nieuwe Bijloke' genoemd werd, kreeg in 1998 toen het gefusioneerd werd met het 'Institut Moderne' zijn huidige naam: AZ (algemeen ziekenhuis) Jan Palfijn. Op de stadsring bij de gewezen materniteit aan de Bijlokekaai rijden we over de Leie op de Jan Palfijnbrug, versierd met een afbeelding van de man (afb. 1). De Korte Koestraat, parallel met de Sint-Jacobsnieuwstraat, was al in 1942 de Jan Palfijnstraat geworden. Dat laatste gebeurde allicht vooral om verwarring te vermijden met de bekende Koestraat in het hartje van de stad, maar van die gelegenheid werd gebruik gemaakt om een beroemde (bijna)buurtbewoner te eren. En zo waren er nog wel meer initiatieven die zijn naam meekregen (1).

Misschien wel onvermijdelijk met zo'n figuur in die tijd zijn de op een enkele uitzondering na – verheerlijkende levensbeschrijvingen, ware hagiografieën (uit het Grieks hágios: heilig, heiligenlevens dus) (2). Michiel Thiery, destijds hoofd van de afdeling Verloskunde van UZGent en promotor van het Gentse geneeskundig museum, begon een artikel over hem op de volgende lapidaire manier: 'Palfyn was geen geboren Gentenaar, heeft niet uitsluitend in zijn moedertaal geschreven, kwam nooit in Engeland en is niet dé uitvinder van de verlostang. Vier ontkenningen om af te rekenen met deze te vaak gehoorde beweringen'(citaat) (3). Ondanks deze ferme taal van een dergelijke autoriteit blijft er rond zijn persoon nog veel mist hangen in het collectief geheugen en zelfs in de relatief recente, gespecialiseerde literatuur (4). Palfijn, die best wel een verdienstelijke figuur was, werd het slachtoffer van buitenproportionele mythevorming. Mythes die leiden tot misvattingen, sommige gewoonweg dom, andere moeilijk te vermijden.

In deze GT bijdrage wordt de Palfijn 'verering' beschreven en getoetst aan de werkelijke verdiensten van de man.

Afb. 1. Plaat met het hoofd van Palfijn in de reling van de naar hem genoemde Liebrug aan het begin van de Godshuizenlaan in Gent (foto 2005). Het portret waarnaar dit gemaakt is, een overal gebruikte voorstelling van de man, is apocrief (zie Thiery, 2004). De gravure die als voorbeeld diende voor allerhande afbeeldingen, is afkomstig uit het artikel van Voisin bijna een eeuw na zijn dood verschenen in 1827, bron van de meeste Palfijnmythes. Referenties naar oudere afbeeldingen zijn niet te vinden.

Chirurgijn

Hoewel Jan Palfijn soms als dokter aangeduid werd, was hij chirurgijn. In vroegere eeuwen, deed zo iemand het praktische medische werk, aderlatingen en verder vooral behandeling van trauma en meestal kleine operatieve ingrepen. Het woord operatie is afgeleid van het Latijn: (opus = werk) en betekent bewerking. De term chirurg heeft een analoge afkomst. Hij is samengesteld uit de Griekse woorden cheir (hand) en ergein (werken), via de Latijnse vorm chirurgianus tot ons gekomen en betekent eigenlijk handwerker (5). Die term zit zelfs in het Nederlands vervat in de (naar de mode van die tijd wijdlopijge) titel van Palfijns belangrijkste werk: ‘... de voornaemste handwerken der Heelkonst... (afb. 2).

Nauwkeurige Verhandeling
Van de voornaemste
HANDWERKEN
DER
HEELKONST
Zoo in de harde, als sagte deelen
van 's menschen lichaem.

In het licht gegeven door

JAN PALFYN,
Gefworen Heel-meester, Anatomicus, en Lector
van de Heelkonst tot GENT.

*Zynde een Werk seer dienstig voor alle Genees-heeren
en Heelmeesters, met Figuren.*

EERSTE DEEL.

Tot LEYDEN,

By CHRISTIANUS VERMEY, Boekdrukker-
en-Verkooper in de Koorn-brug-steeg,
MDCCLXXI.

Afb. 2. Titelpagina van Palfijns belangrijkste werk. Hier het deel 1 van de eerste Leidense uitgave uit 1710 (overgenomen uit Daels, 1927).

In de nog bij de feodaliteit aanleunende maatschappij had handenarbeid, de ‘slafelijke’ arbeid waartoe de mensen na de verdrijving van Adam en Eva uit het aards paradijs veroordeeld waren, de allerlaagste status. De universitair in het Latijn geschoolde doctor in de medicijnen had zich tijdens zijn opleiding verdiept in de grotendeels nog van de antieken (Hippocrates, Galenus) stammende theorieën over het ontstaan en de behandeling van ziekten, even foutief als ingewikkeld. Hij handelde zuiver theoretisch: onderzocht en stelde diagnosen volgens de toen geldende kennis en schreef behandelingen voor, uit te voeren door een chirurgijn, of te bereiden door een apotheker.

Het hierboven geschetste is zowat het archetypische, min of meer karikaturale beeld dat we ons vormen van de medische wereld in de jaren 1600 en 1700. De werkelijkheid zat iets ingewikkelder in elkaar. De anatomische beschrijvingen, waarin Palfijn excelleerde, waren oorspronkelijk meestal in het Latijn gesteld door dokters (6). Vesalius is ongetwijfeld het voorbeeld bij uitstek van een universitair (in zijn geval in Parijs) opgeleide dokter die niet enkel anatomisch onderricht kreeg, maar ook zelf onderzoek deed, publiceerde en les gaf. Maar er was wel iets van aan. Palfijn verwoordt het op de hem eigen pittige manier, bv. een tekst over de behandeling van gangreen (afsterven van weefsels) waarbij hij verzucht dat het te wensen ware dat die verschrikkelijke aan-doening door de heelmeester even gemakkelijk ‘te stutten en te genesen (zou zijn) als het ligt is voor den Doctor om daarvan te redeneren’. Met louter boekenwijsheid kom je er niet: ‘Want hetgeen in de redenering schynt te kunnen gedaen worden, is dikwyls in de (uit)oefeninghe onmogelijk en so zyn er vele die genesen worden in de boeken, (maar) op ’t bedde sterven’.

Hoe het zat met de chirurgijsrekeningen is ons onbekend. In het algemeen waren apothekers in Palfijns tijd heel wat duurder dan dokters (7). Misschien terecht, want farmaceuten werkten met soms kostbare grondstoffen, al viel er van hun bereidingen ook niet veel te verwachten... meestal niets. In de officiële nomenclatuur en documenten waren chirurgijnen ondergeschikt aan de geleerde doctores, maar in de dagelijkse praktijk en in het courante woordgebruik werd aan dit onderscheid niet zoveel belang gehecht. Dankzij enkele uitstekend gelukke ingrepen bij hooggeplaatste figuren stonden de chirurgijnen in het toonaangevende Frankrijk van Louis XIV zelfs hoger in achting dan de door Molière onsterfelijk belachelijk gemaakte dokters van zijn tijd.

Chirurgijs waren vooral grondig onderlegd in de anatomie. Rembrands befaamde ‘Dr.’ Tulp oefende dat beroep uit en hij hield als hoofdanatoom van de Amsterdamse chirurgijngilde jaarlijks een plechtige anatomische demonstratie. Jozef Kluyskens (1771-1843), die, als niet-universitair geschoolde chi-

chirurgijn, hoogleraar werd en tot tweemaal toe rector van de nog jonge Gentse universiteit, representeert bij ons samen met Palfijn de hoge status die chirurgijnen (chirurgijn-barbiërs!) konden bereiken. Pas in die tijd, in de 19de eeuw, nadat het Latijn afgedaan had als doceertaal, zou de chirurgie een volwaardige plaats krijgen in de universitaire medische opleiding (8). De chirurgijn moest plaats ruimen voor de chirurg, een van vele medische specialisten... en zeker niet de minste in de ogen van het publiek.

Samen met de apothekers en de dokters vormden de chirurgijnen het medisch corps, in Gent officieel samengebracht in het Collegium Medicum (1663-1795), dat vergaderde in een eigen kamer in het Stadhuis (9). Onder meer leerzangen voor chirurgijnen, een heelkundige school waarin ook Palfijn actief was, werden door dit organisme ingericht, en ook de proeven die nieuwelingen moesten ondergaan vooraleer ze toegelaten werden tot het uitoefenen van het vak in Gent. In andere steden bestonden analoge instellingen. Of het afgunst was die collega's uit het vak ertoe dreef Palfijn veelvuldig op de proef te stellen, valt te betwijfelen (10). De reglementen vereisten dat nu eenmaal. De man verhuisde, zeker voor die tijd, ongewoon dikwijls van de ene stad naar de andere: van Kortrijk naar Gent en terug, daarna weer naar Gent, vervolgens naar Ieper en tenslotte opnieuw in Gent. Ook zijn vele studiereizen, vooral naar Parijs, waren toen iets uitzonderlijks. De onderzoekende, en klaarblijkelijk ook onrustige natuur van Jan Palfijn kon zich niet gemakkelijk aanpassen aan de gebruiken en voorschriften van die tijd.

Auguste Voisins merkwaardige biografie (1827)

Bij de plechtige onthulling in 1783, van het eerste Palfijnmonument in de Sint-Jacobskerk (waarover verder meer) droeg de arts K.L. De Brabant een lang gedicht voor, allicht met het toen passend geachte pathos, waarin o.a. het droevig levenseinde van de schijnbaar beklagenswaardige 80 jaar geworden heelmeeester beschreven werd (11):

*O neen! ... Hij stierf op stroo; en onbeloond vergeten,
Moest hij zijn boekzaal zelfs verkoopen, wild' hij eten!*

Dit was volkomen uit de lucht gegrepen, enkel gebaseerd op een overlevering, nog levendig ruim een halve eeuw na het overlijden van Jan Palfijn. Maar de toon was gezet. Er was geen ontkomen aan. Latere schrijvers baseerden zich voor het Palfijns levensverhaal, met o.a. armoede en onbaatzuchtigheid, op één enkele bron, een korte biografie, naar mondelinge overleveringen neergeschreven door zijn eerste biograaf, eigenlijk hagiograaf, Auguste Voisin (12).

Het geschrift verscheen pas in 1827, bijna een eeuw na de dood van de man, iets wat de betrouwbaarheid zeker niet ten goede kwam. Het vormde de basis van de meeste tot op heden doorlevende Palfijnmythes, tot en met zijn fictief portret toe (13). We geven de essentie van de Voisintekst hierna kritiekloos weer, met de meest opmerkelijke passages in het oorspronkelijke Frans.

Het begon al heel slecht. Geboren als kind van een Kortrijkse meester–chirurgijn Gillis (Egied) Palfyn en Marguerite de Rore ging het er volgens Voisin als volgt aan toe in dat huishouden: ‘J. Palfyn n’eut pour toute fortune en naissant que les caresses et les baisers d’une tendre mère’. Zijn ouders waren arm. Hij zou helemaal op zijn eentje leren lezen en schrijven, zelfs Frans en Latijn. Voor zijn vak ging hij eerst in de leer bij zijn vader, en te onbemiddeld om dure boeken aan te schaffen leerde hij, steeds volgens Voisin, ‘dans le livre de la nature’. Dit hield in dat Palfijn wel een lijk moest stelen op een kerkhof, iets wat absoluut taboe was. Voisin die verder geen bronnen aangeeft, schrijft dat hij dit vernam van een Kortrijkse dokter de Boeye, die het verhaal bij zijn vader had gehoord. Palfijn junior liep tegen de lamp en moest naar Gent vluchten waar een leraar, lesgever aan het medisch college van de stad, zich over hem ontfermde. Vandaar trok de jonge man naar Parijs, waar sinds Louis XIV leergangen anatomie en chirurgie ingericht werden aan wat een academie genoemd werd. Maar ‘l’amour de la patrie le rappela bientôt en Flandre’. Blijkbaar verging het hem in Gent daarna niet zo schitterend, want hij trok naar Ieper, waar hij zich vestigde als ‘meester in de chirurgie en barbierie’. Terug in Gent liet hij in 1701 een eerste boek verschijnen: *Nieuwe Osteologie ofte waere en zeer nauwkeurige Beschrijving der Beenderen van ’s Menschens Lichaem*. Zijn belangrijkste werk, een verhandeling over ‘... de voornaemste Handwerken der Heelkonst... (1710), dat de beschrijving van chirurgische ingrepen combineerde met de anatomie, kreeg een uitmuntende beoordeling van de onbetwiste Hollandse meester Herman Boerhaave. Toen de Gentenaar op bezoek kwam in Leiden, liep die hem tegemoet, ‘serra Palfyn tendrement dans ses bras’ en bood hem logies aan en wilde hem aan de Leidse universiteit laten benoemen (althans volgens Voisin).

Verder wordt beschreven dat de man zo nederig was, zo eenvoudig gekleed, dat de ceremoniemeester van de Oostenrijkse gevolmachtigde minister baron von Königsegg hem wou buiten gooien toen hij kwam solliciteren voor een post aan de Gentse medische school. Een brief van Boerhaave redde hem. Palfijn bleef onvermoeibaar aan het werk tot op hoge leeftijd en trok als oude man tot zesmaal toe naar Parijs, waar hij in het voorwoord van de Franse vertaling van zijn heilkundeboek schreef dat hij zich wilde kwijten van een oude schuld aan die stad. De Gentse schepenen kenden hem een jaargeld van 200

gulden toe, naast nog andere voordelen, maar il méprisait les richesses en gebruikte zijn geld om de aanzienlijke drukkosten van zijn werken te betalen (auteursrechten waren nog onbekend) en om ‘l’humanité souffrante’ te helpen. Op het einde van zijn leven woonde cette belle âme... parmi les ruines. Tachtig jaar oud, stierf hij op 21 april 1730 ‘dans un état voisin d’indigence’ (behoefte).

Tot zover deze merkwaardige tekst, in alle opzichten fel overdreven. Zo bv. het laatste zinnetje. Dat Palfijn niet zo arm stierf, werd in 1936 al bewezen door Alfons Van Werveke die de in het Gentse stadsarchief beschikbare cijfers over zijn nalatenschap natrok. (14)

Meer dan le ‘livre de la nature’

Of er iets waar is van dat stelen van een lijk in Kortrijk is allesbehalve zeker. Het verhaal lijkt verdacht sterk op wat o.m. van Vesalius verteld werd. Roger Blondeau bespreekt in zijn biografie een hele reeks Nederlandstalige werken waarop Palfijn kon voortbouwen. Vooral het werk van de in Leuven werkzame Philip Verheyen (1648-1710) lijkt belangrijk geweest te zijn. Hij steunde op de Franse school waarin chirurgijn-barbier Ambroise Paré (ca. 1510-1590) baanbrekend was, o.m. met het vervangen van het uiterst pijnlijke toebranden na amputatie met gloeiende ijzers van bloedvaten door het afbinden ervan.

Zelf had Jan Palfijn zijn kennis opgedaan, zo schrijft hij, bij kundige meesters in Leiden, Amsterdam, Leuven en vooral Parijs. Zijn geschriften had hij laten nakijken door de Nederlandstaligen onder hen. De beschrijvingen van ingrepen (casuïstieken) die hij in detail opneemt, stammen uit zijn eigen Gentse praktijk of uit de twee Parijse hospitalen La Charité en Hôtel-Dieu waar hij langdurig werkzaam was. Andere bevatten zelfgemaakte vertalingen van Franse teksten.

Palfijns ‘Heelkonst’: eerste uitgave in Leiden, 1710

Eerst een woordje toelichting bij de omstandigheden waarin de eerste uitgave van het handboek over de ‘Heelconst’, het bijzonderste werk van Jan Palfijn, tot stand kwam. Dat die in 1710 in Leiden verscheen, is wellicht mede te verklaren doordat toen een coalitie van de Noordelijke Nederlanden en Engeland het in onze streken voor het zeggen had (de zogenaamde Anglo-Bataafse Conferentie). Die was tot stand gekomen nadat Louis XIV zijn legers definitief had moeten terugtrekken (15). In de ‘opdragt aan de seer edele, agtbare en wijse’ heren schepenen van Gent van zijn (1710) klinkt de afschuw van Palfijn

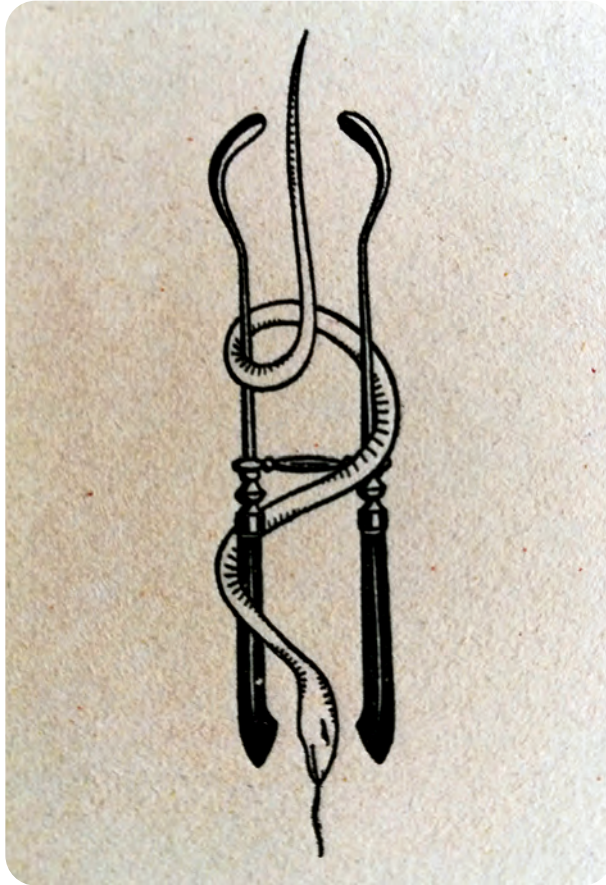
voor de pas beëindigde oorlogen door. De kennis over geneeskunst van de antieken was verloren gegaan, zo schrijft hij, 'door de gedurige oorlog, dewelke nu veele jaren Europa heeft verontrust, en op veele plaetsen nog wordt gevoerd, en voornamelijk ons droevig Nederland bij na verwoest heeft, en die schone en vrugtbare land-streek deerlijk uytgeput, zoo dat de vrugtbaerste landsdouwen in akelige woestijnen en nare wildernissen zyn verandert'.

De Nauwkeurige Verhandeling van de voornaemste Handwerken van de Heelkonst omvat twee delen: een omvangrijke beschrijving van de chirurgie van de 'zachte' lichaamsdelen (388 pp in de eerste druk) en een beknopte weergave van de heilkunde van de 'harde' delen (104 pp.). Bij de 'zachte delen' gaat opvallend veel aandacht naar de diverse types breuken, 'uitzakkingen' en vochtphoppingen, vooral inwendige.

In zijn inleiding geeft Jan Palfijn een mooie beschrijving van de opbouw van het menselijk lichaam. Het is 'gelyk een cierlyk borduursel van aderen, zenuwen en veel andere werktuygen t'zaem-gesteld, die alle haer nodig en nuttig gebruyk hebben en elk haer bysondere dienst doen, zo dat (zelfs) de schranderste onderzoeker dezelve al te mael nog niet kent, veel minder (nog) die kan navorssen. En hoe veel dingen hij dagelijks vind, nog meerder zullen overblyven (onbekend blijven). Dit wonderlijk gestel, dit konstig en heerlijk lichaam heeft de heelmester tot zijn onderwerp. Want hoe wonderlijk ook, het is onderhevig aan 'ongemakken en qualen' die het 'zwak en bouwvallig' maken. Palfijn stelt dat de heelmester met 'beide handen rechts' moet zijn en bekwaam om een wetenschap van 'soo een grote uytgestrektheyd te besitten'. Maar 'bovenal moet hij sig selfs regter sijn, dat is, wanneer hij geloofd dat hy niet bequaem is, om een difficile of moeyelijcke operatie te doen, soo moet hy die liever aen een ander over laten', eerder dan 'die selve verwaendelijck te willen doen'.

De 'schaemachtige Delen' van de vrouw

Het vrouwelijk geslachtstelsel laat Palfijn onbesproken in zijn 'Heelkonst'. De anatomische beschrijving van de 'vrouwelyke delen die ter voort-teeling dienen' reserveerde hij voor een apart werkje (135 pp.) dat in 1724 in Gent gedrukt werd. Dat vat aan met een niet mis te verstane waarschuwing voor 'Al wie onbeschaamd en onkuis tot dese letteren toetreed'. De verplichte 'Kerke-lijke Goedkeuring' door de bisschoppelijke boekencensor ontbreekt in dit boekje dat in Leiden verkocht werd, althans in het exemplaar in de Ugent bibliotheek dat ooit toebehoorde aan een Gentse vroedvrouw. Dit werd wellicht gecompenseerd door de godvruchtige raadgevingen en citaten uit de werken

Afb. 3. Onorthodoxe versie van de esculaap, embleem van de geneeskunde (detail uit de titelpagina van Broeckaert, 1943). Hier slingert de slang, symbool van eeuwig leven (en van de gifdood), zich niet, zoals gebruikelijk rond een staf, maar rond een verlostang: de dubbele lepelvormige forceps met verbindingsstuk, verkeerdelijk toegeschreven aan Palfijn.

van de kerkvaders die Palfijn in zijn 'voorrede' opnam. De waarschuwingen ontbreken niet: 'ook zo is 't niet van heden of gisteren datmen heeft goed gekeurd om ze schaemachtige te noemen'. Maar het 'Gebod, 't welk God gaf aan Moises, (voor vrouwen) van noit langs de trappen na den Altaar te naderen' mag er niet toe leiden dat wij 'behoeven beschaamt te wezen over de noodzakelyke verklaring deser Delen, welke onze verwondering waardig zyn'. We kunnen bij Palfijn onder meer een mooie en exacte beschrijving lezen van de kittelaar (clitoris), de rudimentaire vrouwelijke versie van de mannelijke penis, maar niets over verlostkunde, laat staan verlostangen.

Verlostang: niets te maken met Palfijn

Vicky Coussens geeft in haar masterscriptie (Vakgroep Nieuwe Geschiedenis, Ugent, 2009-2010) een kritische commentaar op een zogenaamde uitvinding van Palfijn (16). Hij zou volgens een gangbare overlevering, de verlostang (dubbelarmige forceps, afb. 3) ontworpen of geïntroduceerd hebben. Er zijn echter meer dan voldoende betrouwbare aanwijzingen dat de uitvinding van die tang aan anderen moet toegeschreven worden. Het instrument was al in de jaren 1600 in gebruik (17). Die ‘anderen’ zouden echter hun instrument uit winstbejag geheimgehouden hebben en Palfijn zou volgens zijn biografen-hagiografen de verdienste gehad hebben dit kenbaar te maken.

Dat is op zijn minst onwaarschijnlijk. Palfijn raakte dat thema niet aan in zijn nochtans volumineuze geschriften. De enige keer dat hij op zijn verlostang alludeerde was in een verzoekschrift aan het ‘Collegie der medecyne’ in 1717 in verband met het voortzetten van zijn wedde. Hij schreef: ‘...met presentatie van voorders noch kenbaer te maken den middel ende maniere, die moeten ghepractiseert worden als in baerende vrouwen de kinderen, naturelyck met het hoofd vooren commende, niet en connen ghebaert worden, omme deselve kinderen levendigh uyt te haelen, t’gonne tot hier toe onbekent is, midts in soo een gheval de vermaerste accoucheurs te Parys ghenootsaect syn het kindt eerst te laeten sterven...’

Dit is geen beschrijving van de verlostang, maar een exacte omschrijving van de indicatie voor een dergelijk instrument. Een hele vooruitgang! Voordien moest men in dat soort moeilijke gevallen (18) zijn toevlucht nemen tot bv. een cranioclast (schedelbreker) om het leven van de moeder te redden. Later kwam de zuignap (ventouse) in gebruik en tenslotte zou de keizersnede, vooral dankzij de ontwikkeling van de aseptische chirurgische technieken, veelvuldig toegepast worden bij moeilijke bevallingen.

Rond het jaar 1722 zou de toen meer dan zeventigjarige Palfijn zijn verlostang voorgesteld hebben aan de Parijse Académie royale des Sciences. Niettegenstaande hierover niets te vinden is in de archieven van de Académie of van de Faculté de Médecine (19), werd daar (later!) door Franse en Duitse heelmeesters naar verwezen. Palfijn zou trouwens exemplaren van zijn verlostang geschonken hebben aan Parijse verloskundigen, aan de Hollandse medische beroemdheid Boerhaave en aan de Duitser Lorenz Heister, die de oudst bekende afbeelding van de verlostang publiceerde. In het Frans werd dat instrument, naast ‘tire-tête’, zelfs ‘les mains de Palfyn’ genoemd. Het citaat hierboven bewijst in elk geval dat Palfijn er mee vertrouwd was en dat hij dat in Gent wilde

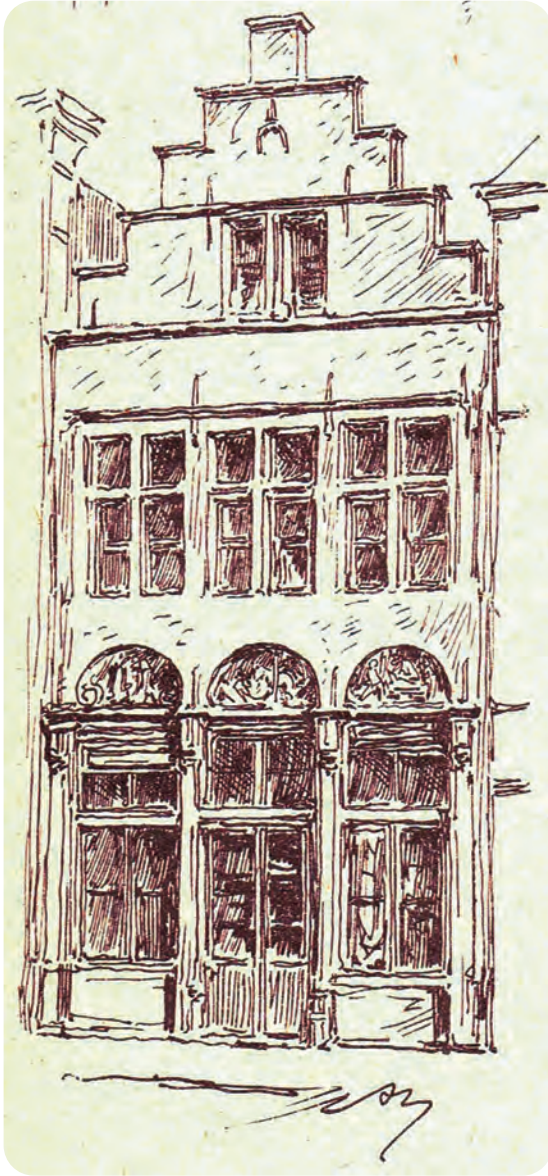
kenbaar maken. Van activiteiten van Palfijn als verloskundige is echter in de archieven en zijn geschriften geen spoor te vinden. Zijn beschrijving van een ‘Siamese tweeling’, waarvan een bekend schilderij in 1703 gemaakt werd door Norbert Sauvage, heeft meer te maken met zijn interesse en ervaring in de anatomie dan met de gynaecologie (20).

Afb. 4. Timpaan met voorstelling van aanschouwelijk anatomisch onderwijs, destijds in de gevel van Palfijns collega Hellebusch, bewaard en geëxposeerd in het Historische Stenenmuseum in de Sint-Baafsabdij (foto 2018).

Huis Jan Palfijn: pure fantasie

Wie anno 2019 via Google zoekt naar het ‘huis van Jan Palfijn’, komt terecht bij het hoekhuis van de Kraanlei met de Rodekoningstraat aan de ingang van het Patershol. De historische naam van dat huis met zijn uitzonderlijk rijkversierde voorgevel, een van de toppers op toeristische stadswandelingen in Gent, is ‘Het Vliegend Hert’. In de vorige eeuw werd het bekend als horecazaak ‘De Hel’. De associatie met Jan Palfijn berust op een telkens weer opduikende mythe, waarvan noch in de archieven, noch in de gevelversiering iets te vinden is. Met uitzondering van het gevleugelde hert – naar de huisnaam –

Afb. 5. Het huis van chirurgijn Hellebusch in de Oudburg (nu verdwenen), dat foutief aanzien werd als dat van Palfijn. Tekening van Armand Heins op een 'fiche' van de Inventaire archéologique de Gand (1900).

beeldt de complexe symboliek van het bewuste huis de strijd uit tussen deugd (de drie 'Goddelijke deugden') en ondeugd (een fluitspeler, een theatermasker, een bokkenkop) uit (21). De foutieve versie, die teruggaat op de hierboven geciteerde publicatie van Voisin uit 1827, belandde op het internet, blijkbaar via de doorgaans zeer betrouwbare BeeldbankGent. Dit werd intussen door de verantwoordelijken in het Stadsarchief Gent rechtgezet, maar leeft voort in alles opslorpende en lang vasthoudende zoekmachines als Google.

Heel dicht in die buurt (destijds Oudburg nr. 26) zag men vroeger in een verdwenen geveltje uit dezelfde tijd (1660) reliëfs ingewerkt in timpanen boven de deur en de twee vensters met thema's die heel wat beter bij Palfijn hadden gepast, ware het niet dat ze er kwamen in opdracht van zijn collega meester-chirurgijn Hellebusch, eigenaar en bewoner (afb. 4 en 5). Het huis werd afgebroken, maar de interessante en mooie reliëfs zijn nu te zien in de resten van de kruisgang van de Sint-Baafsabdij. Ze hangen vrij hoog: als je niet oplet, loop je er zo

voorbij. In de *Gids voor de bezoeker* door A. Van Den Kerkhove en J. Baldewijns (1986) lezen we bij nr. 31: ‘Ten onrechte heeft men gemeend dat dit huis door de beroemde heelmester Jan Palfijn werd bewoond. De drie timpanen stellen de activiteiten van de chirurgijns voor, namelijk: aderlating bij een vrouw, de barmhartige Samaritaan heelt de wonden van de gekwetste en de ontleding van een lijk door een heelmester (22)

Palfijn was dus geen huiseigenaar. Hij huurde zijn opeenvolgende woningen, ook zijn sterfhuis. In een tijd waarin ‘begoede’ lieden, per definitie, een ‘goed’ (een erfgrond en/of huis) bezaten, werd dat in sommige kringen gelijkgesteld met ‘arm’ zijn. Maar er is wel iets van aan: blijkbaar spendeerde Palfijn zijn geld vooral aan zijn drukwerken met kostbare anatomische platen en aan zijn vele studiereizen. Hij had het ook kunnen investeren in vastgoed, zoals zijn collega Hellebusch, die de activiteiten van de chirurgijns heel fraai liet uitbeelden in zijn huisgevel, hierboven beschreven en geïllustreerd.

Verdienstelijk door zijn hooggeprezen handboeken

Palfijn bracht iets heel anders tot stand: gedetailleerde en geïllustreerde beschrijvingen in de volkstaal van de menselijke anatomie en van de daarop te baseren heelkundige ingrepen, zo praktisch mogelijk en met soms verrassende inzichten. Zo bijvoorbeeld wat de hygiëne betreft. Frans Daels vond wat hij omschrijft als ‘een zeer lichte aanduiding’ van mogelijke oorzaken van infectie bij heelkundige ingrepen in de beschrijving van: ‘... eenige quaedaerdige deeltjes, die voorkwamen uyt de ulceratien, tot dewelke dat lynwaet gebruyckt was geweest, zoodat den Heelmester hierdoor vermaent wort altijd als’t mogelijk is, in soodanige gevallen schoon suyver lynwaet te gebruiken’ (23). Hierin volgde hij, zo schrijft Palfijn, het advies van vermaarde heelmeesters. De tijd was echter nog niet rijp voor op wetenschappelijke inzichten gebaseerde heelkundige aseptie.

Klaarblijkelijk waren Palfijns teksten niet alleen zeer degelijk, maar vooral ook zeer bruikbaar. Vermoedelijk is dat toe te schrijven aan het feit dat hij hierin zijn grondige kennis van de anatomie wist te integreren in zijn beschrijvingen van heelkundige ingrepen, op eigen ervaring gebaseerd, aangevuld met wat hij leerde bij zijn talrijke bezoeken aan Parijs en Leiden. Ook zijn eenvoudige voorstellingen van instrumenten (maar geen verlostang...) werden sterk geapprecieerd (24). Echte wetenschappelijke ontdekkingen i.v.m. anatomie of heelkunde deed hij niet (25). Zelf gaf hij in zijn ‘Heelkonst’ één enkel geval aan van een breuk die naar zijn weten nog niet beschreven of althans nooit eerder afgebeeld was. De ‘andere Figuren kunnen genoegzaam by Schrijvers

die in alle Mans handen zijn, gezien worden' voegt hij eraan toe (26). Misschien moeten we Palfijn vooral beschouwen als een talentvol en nauwgezet vulgarisator in de volkstaal van de anatomische en chirurgische kennis van zijn tijd, te boek gesteld ten behoeve van zijn collega's chirurgijnen. Dat was ook het geval met zijn twee andere belangrijke werken: de 'Nieuwe osteologie' (beschrijving van het beenderstelsel) en zijn vertaling en bewerking van een Frans handboek over oogziekten. Wellicht was Jehan (Jan) Yperman (eind 13de-begin 14de eeuw), de eerste schrijver van echt medische teksten in het Nederlands, in dat opzicht wel belangrijker, vooral omdat hij zo vroeg al actief was. Maar diens handschriften kenden een verborgen bestaan tot ze (pas aan het einde van de 19de eeuw!) in Engeland opdoken. (27) Overigens waren de aan Yperman toegeschreven teksten niet meer – maar ook niet minder! – dan een verzameling van de toen internationaal beschikbare medische wetenschap. Net als Palfijn gaf hij regelmatig aan waar hij zijn kennis vandaan haalde.

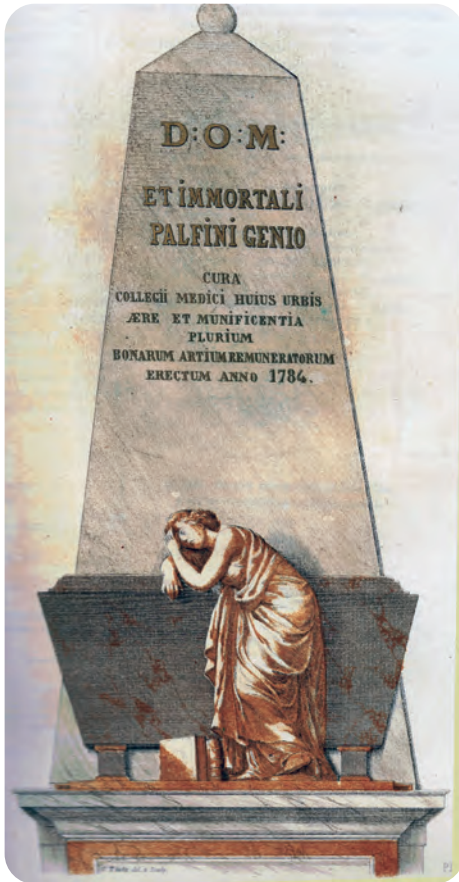
Begraven op het kerkhof van de Sint-Jacobskerk

In de literatuur is er nogal wat te doen geweest omtrent de laatste rustplaats van Palfijn in een anonieme put buiten op het kerkhof. Begraven worden in een kerk onder een grafsteen met inscriptie was echter enkel weggelegd voor de machtigen zoals bisschoppen of heel rijken en hun directe familie. In een graftombe, eventueel met liggend (gisant) of rustend beeld was voorbehouden aan de upperclass en dan nog voor slechts enkelen onder hen die dat konden (en wilden) betalen. De overgrote meerderheid van de bevolking, ook van de bemiddelden, werd tot halverwege de 18de eeuw ter aarde besteld op de omheinde ruimte rond de kerk: het kerkhof. 'Ter aarde besteld' is een mooie, ouderwets - plechtige omschrijving van wat in dichtbevolkte steden meestal niet meer was dan het laten glijden van het lichaam gewikkeld in een stro- of rietmat, al of niet in een houten kist, in een put, meestal samen met andere lijken, na bedekken niet meer herkenbaar.

Dat hoefde niet te betekenen dat het lichaam van iemand als Palfijn zomaar 'gedumpt' werd. We ontleen aan het recente boek over de Sint-Jacobskerk van Marc Beyaert (28) volgende passage uit het parochieregister opgeschreven na de dood van Jan op 21 april 1730: '22 april sinckinghe simplex. 26 april uytvaart van dokter Jan Palfijn, tweeden dienst, viering met pelle (lijkbaarkleed, vermoedelijk van de chirurgijnsnering) en 6 stalk (kaarsen?), musiek van 6 gulden, 3 posen met Jacob (de zwaarste klok), den autaeer behangen, sepulture op 't kerkhof'. Hij werd dus niet 'van den armen' begraven, zoals Michel Thiery nog in 2004 schreef. In die tijd liet geen enkel teken of

Afb. 6. Eerste dodenmonument (DSMG) van Jan Palfijn in de Sint-Jacobskerk met als tekst (in vertaling): Aan God de allerbeste en grootste (de Latijnse afkorting D.O.M.) en aan de vrome handen van Joannes Palfijn, beroemd over heel Europa om zijn anatomische en chirurgische geschriften. Hij stierf op 21 april 1730, oud 80 jaar. Opgericht door het Medisch College van Gent 1783.

Afb. 7. Tweede dodenmonument (1784) in de Sint-Jacobskerk (overgenomen uit Kervyn de Volckaersbeke, 1857-1868, Sint-Jacobskerk. In de reeks *Graf- en Gedenkschriften der Provincie Oost-Vlaenderen*, Gent, p. 69). De tekst kan vertaald worden als: Aan God, de opperbeste en de grootste (betekenis van D.O.M.) en aan het onsterfelijke genie van Palfijn, opgericht in het jaar 1784 onder de hoede van het Medisch College van deze stad, met behulp van fondsen milddadig ter beschikking gesteld door talrijke begunstigers van de goede (nuttige) kunsten (vaardigheden, wetenschappen).

een graffombe voor met een treurende vrouw. We kunnen ze als cenotafen (uit het Grieks: ledige tombe) betitelen: monumenten voor doden die elders begraven werden. Het eerste (afb. 6) is eerder traditioneel te noemen, terwijl het

opschrift vermoeden wie waar in open lucht begraven was. Nabestaanden of getuigen die dat nog wisten, bleven evenmin eeuwig leven en al snel was iedere herinnering aan de overledene verdwenen. In die tijd, toen de dood, ook de vroege dood, dagelijkse realiteit was, scheen men zich daar overigens weinig om te bekommeren. We mogen aannemen dat dit ook het geval was met het lijk van Palfijn.

Dodenmonumenten: waarom zo laatijdig en waarom twee?

De kerkhoven (letterlijk: hoven rond kerken) moesten in 1780 op bevel van Jozef II verdwijnen uit het centrum van dorpen en steden. Dat er enkele jaren later twee Palfijnmonumenten in de Sint-Jacobskerk opgericht werden (1730) heeft daar misschien mee te maken, maar is toch beslist ongewoon. Toeval of niet, ruim een halve eeuw na zijn dood begon er blijkbaar toch een en ander te dagen in de geesten van de geneeskundigen. Waar de talloze doden die eeuwenlang bij Sint-Jacobs begraven waren, vergeten bleven, was dat niet het geval met Palfijn. Met amper één jaar tussenpoos, in 1783 en 1784, werden niet één, maar twee monumenten te zijner ere in dezelfde kerk aangebracht, prominent zichtbaar. Geen van beiden zijn graven, al stelt een ervan

tweede werk is in de toen modieuze classicistische stijl, conventioneel van voorstelling, maar niet zonder allure en kunstig gekapt door Karel Van Poucke (afb. 7). Het toont een jonge dame die op gracieus-theatrale wijze de overledene beweent. Het is geen moederfiguur ter ere van ‘gynaecoloog’ Palfijn, zoals soms beweerd wordt, wel een van de talrijke symbolen van rouw, klassiek bekend.

Afb. 8. Detail van het tweede dodenmonument in de Sint-Jacobskerk (foto Marc Beyaert, 2018). De handboeken van Palfijn, zijn belangrijkste verdienste, zijn prominent zichtbaar aan de voeten van de treurende vrouw: beslist ongewoon toevoegsel aan een verder conventionele voorstelling.

Een toch wel zonderlinge dodenhulde, niet enkel rijkelijk laat, maar daarbij ook nog door middel van twee monumenten, opgesteld in dezelfde kerk. Zoveel eer, zoveel jaren na de dood van de heelmeester: wellicht is dat te verklaren door de hierboven beschreven publicaties van Palfijn, waarvan herdrukken, al of niet in vertaling, in snel tempo alsmaar bleven verschijnen gedurende de hele 18de eeuw (29)? Men werd zich bewust dat zo iets toch wel uitzonderlijk was en dat bracht zelfs mee dat de stedelijke elite vond dat de eerste cenotaaf, bekostigd door de lokale chirurgijnen, apothekers en dokters verenigd in het Gentse Medisch College, te eenvoudig was, te miezerig, zoals Pierre Kluyskens het uitdrukte. (30) Een openbare intekenlijst, geopend kort na de inhuldiging van het eerste monument, bracht een belangrijke geldsom samen, bijna uitsluitend afkomstig van lokale edelen en hooggeplaatste we-

reldlijke en geestelijke personages. De titel van de lijst is duidelijk wat dat betreft: ‘Project van eene inschryvinge om te vinden de noodige sommen tot het maeken van een konstiger en meer versiert mausoleum ter gedagtenisse van den seer vermaerden D’Heer Jan Palfijn als het gonne is gestelt is geweest in de maend Februarij van desen jaere 1783 door d’heeren Directeurs en Asses-seurs van het collegie van de Medecijnen van Gend’.

De initiatiefnemers wilden daarmee het bestuur bijstaan van het college van medicijnen, dat zelf betreude dat het onvoldoende middelen had om een monument te bekostigen dat de man waardig was, Palfijn was immers ‘dien Grooten Philosoph en Prince der Anatomisten volgens de getuygenisse van den grooten Boerhave, den Hippocrat van dese eeuwen’. De inleiding van de lijst bevat nog meer van dat fraais (31). Filosoof en prinselijk of niet, Palfijns handboeken kregen in 1784 niet toevallig een opmerkelijk plek op de tweede cenotaaf in de Sint-Jacobskerk (afb. 8) (32).

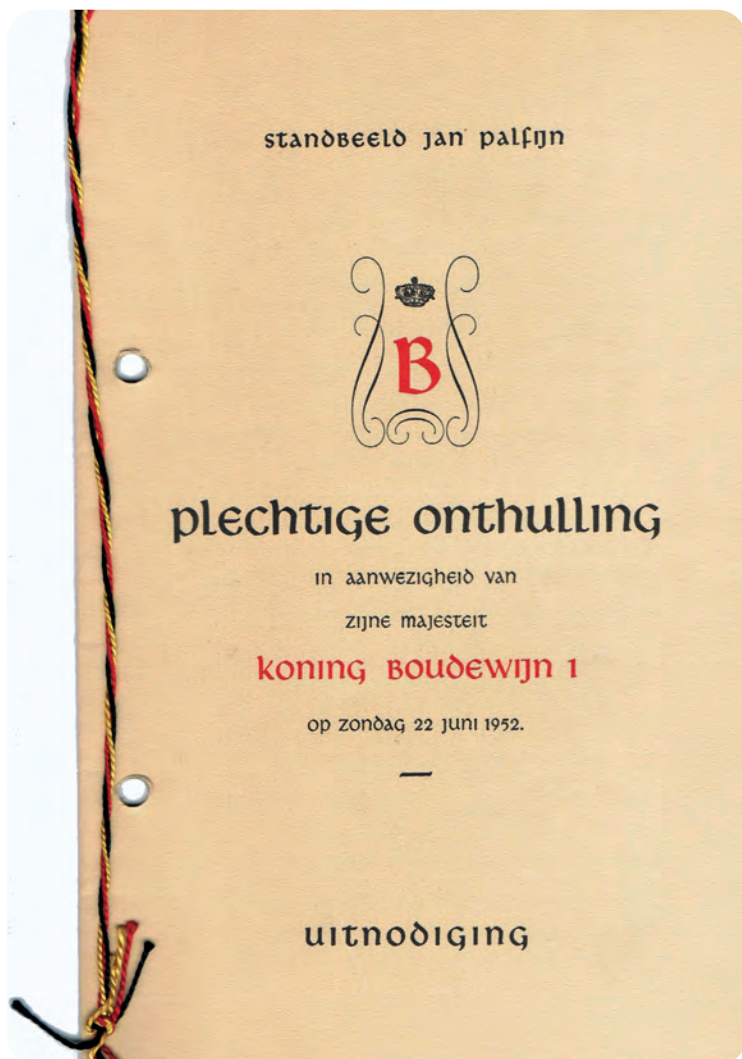
Standbeelden

Het minste wat men van Jan Palfijn kan zeggen, is dat de man jaren na zijn dood uitzonderlijk goed geëerd is geworden. Voor welke heekundige of wetenschapper werden, naast gedenkplaten, in dezelfde stad zo maar eventjes drie monumenten opgericht? Het begon met de hierboven beschreven dodenmonumenten in de Gentse Sint-Jacobskerk. Dit sloot aan bij een traditie die vooral grafstenen in kerken met naaminscripties (epitafen) opleverde, en een enkele keer ook grafmonumenten met liggende of half liggende beelden van de overledene. Daar bleef het niet bij. Toen men in de tweede helft van 19de eeuw her en der standbeelden voor belangrijk geachte personen begon op te richten, kreeg Jan Palfijn in 1889, ruim anderhalve eeuw na zijn dood, in zijn geboortestad Kortrijk een groot en hoogverheven standbeeld (tegenwoordig op de Havermarkt).

In Gent duurde het nog tot in 1952 vooraleer de intussen beroemd geworden man vereerd werd met een eerder klein bronzen standbeeldje (afb. 9). Als locatie koos men voor een intiem plantsoentje aan de Godshuizenlaan pal naast de materniteit van de Bijloke, onderdeel van wat toen nog een groot ziekenhuis was. In die tijd aanzag men Palfijn immers nog altijd (onterecht) in de eerste plaats als verloskundige. Op de sokkel stond naast zijn naam, geboorte-, sterfdata en -plaatsen, gebeiteld: ‘Uitvinder van de verlostang’ samen met een afbeelding van dat instrument. Ook in het beeld zelf werd dat thema verwerkt. Niet toevallig werd de bronzen Jan Palfijn voorgesteld terwijl hij aandachtig het schedeltje van een boreling bestudeert.

Afb. 9. Het standbeeld van Palfijn, werk van de Kortrijkse beeldhouwer Godfried De Vreese, destijds in het parkje aan de Godshuizenlaan vlakbij de ook naar hem genoemde Leiebrug. Bemerkt hoe de man een kinderschedeltje in zijn hand bestudeert. Over de inscripties op het voetstuk: zie hoofdstuk.

Afb. 10. Uitnodiging voor de onthulling van het Palfijnbeeld aan de Bijloke in 1952 (collectie Documentatiecentrum DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

Het standbeeldje werd bekostigd door tussenkomst van een zestigtal gebuurtedekenijen en verenigingen, onder meer via de verkoop van prentjes (33). Dat verliep moeizaam. De bloeiperiode van wat in Frankrijk de statuomanie genoemd wordt (vooral tweede helft 19de eeuw en na W.O. I), was voorbij. Het beeld, kleiner dan men had kunnen verwachten, werd onthuld door niemand minder dan Boudewijn, toen nog net geen jaar koning (afb. 10). Dat paste wellicht in de promotiecampagne voor de nieuwe vorst na een woelige

periode. De plechtigheid vond plaats op Moederdag, toen moederkensdag genoemd. Nog maar eens een verwijzing naar de ‘gynaecoloog’ Palfijn dus. De opbrengst van de geldinzamelingen volstond niet om een beeld van groot formaat te maken, maar blijkbaar bevatte het voldoende waardevol brons om in 2011 gestolen te worden uit een wegendepot in Oostakker waar het opgeslagen lag n.a.v. werken. Een gipsen afgietsel van het standbeeld aan de Bijloke bleef bewaard in het Museum voor Geneeskunde.

Met dank aan Marc Beyaert, Jan Bouckaert, Adrien Brysse, Luc Debroe, Lieve Okerman, Bert Vervaeet en André Maes

Noten

- 1 Niet enkel in Gent bleef heelmeester Palfijn op die manier bekend. Een belangrijk algemeen ziekenhuis in Merksem ten noorden van Antwerpen kreeg de naam ZNA Jan Palfijn. In zijn geboortestad Kortrijk werd aan het einde van de 19de eeuw (1889) een imposant standbeeld te zijner ere opgericht. Brussel heeft een Jan Palfijnlaan, enz. Meerdere initiatieven van Vlaamse medici kregen zijn naam mee. Zo is het Gentse Universitair Museum voor de Geschiedenis van de Geneeskunde in het Dominicanenpand Onderbergen een initiatief van de Stichting Jan Palfijn.
- 2 Bij de meer recente levensbeschrijvingen vernoemen we: Broekaert, A. (1943), Jan Palfijn (1650-1720 sic), een levensbeeld, Cultura, Brugge, 321 pp., een haast volledig bij mekaar gefantaseerde biografie. Al heel wat beter en bovendien uitvoerig gedocumenteerd, maar eveneens niet beantwoordend aan de historische criteria is het werk van Blondeau, R.A. (1997), Palfijn, Vlaams heelmeester, 17de en 18de eeuw, Lannoo – Terra, Tielt, 249 pp. De verzameling Personalialia van het DSMG, Sint-Amandsberg, bevat ruim veertig items over Palfijn, vooral knipsels uit kranten en tijdschriften. De meesten ervan zijn in mindere of meerdere mate in hetzelfde bedje ziek.
- 3 Thiery, M. (2004). Jan Palfyn (1650-1730) en de ijzeren handen van Palfyn. In: Tijdschrift voor Geneeskunde, jg. 60, p. 665-667.
- 4 Bv. in het overigens waardevolle hoofdstuk over Palfijn door Van Laere, J.E. (1990). Jan Palfijn. 1650-1730. In: Van Hee, E. R. (red.). Heelkunde in Vlaanderen door de eeuwen heen, Gemeentekrediet, Brussel, p. 146-163. De Palfijncitaten in het hoofdstukje ‘Geen doctor ...’ werden hieraan ontleend.
- 5 Zelf geloofde Palfijn, net als alle geleerden van zijn tijd, dat de term chirurgijn afgeleid was van de mytologische Griekse figuur Chiron (Cheiron), voorgesteld als half paard - half mens (Centaur).
- 6 Onder meer af te leiden uit Portal, A. (1770-1773). Histoire de l’Anatomie et de la Chirurgie, vol. 1-6, Didot, Parijs (vooral vol. 6). Dit is in hoofdzaak een geschiedenis van de anatomische en heelkundige ontdekkingen.
- 7 Devriese, L., Ossieur, E. (2005). Goedkope dokters, dure apothekers? In: Archiefink, Gent, jg. 5 nr. 3, p. 5-7.
- 8 Velle, K. (1990). Heelkunde en samenleving in de 18de eeuw. In: Van Hee, E.R., p. 185-224; Velle, K. (1991). De nieuwe biechtvaders. De sociale geschiedenis van de arts in

- België, Kritak, Leuven, pp. 352.
- 9 Simon-Van Der Meersch, A.M., Goossens, N., Kluyskens, P., Thiery, M. (1990). Het Collegium Medicum Gandavense. In: Gent: 300 jaar geneeskunde, Faculteit Geneeskunde en UZG, p. 16-22. Meer in het algemeen bij Van Roy (1990). De medische verzorging in Vlaanderen tijdens de 17de en 18de eeuw. In: Van Hee, E.R., red. (1990).
 - 10 Sterk in de verf gezet bij Daels, F., 1927, Jan Palfijn, in: Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift (bij de overdruk op p. 8-9) en bij Van Laere, J.E. (1990).
 - 11 Geciteerd uit Van de Velde, A.J.J. (1945). Lichtzuilen uit het verleden, Willemsfonds, Gent, p. 202-249. Door dezelfde auteur werden meerdere lofzangen en gedichten gebundeld in Van de Velde, A.J.J. (1930). De hulde van de Letterkunde aan Jan Palfyn. In: Verslagen en Mededelingen Kon. Vlaamsche Acad. Taal Letterkunde, p. 353-377. Daarin en bij Voisin (zie volgende noot) de meer uitgebreide versies van aan Palfijn opgedragen hoogdravende lofdichten.
 - 12 De oorspronkelijke tekst 'Notice sur la vie et les travaux de Jean Palfyn' verschenen in *Message des Sciences et des Arts* (Gent, 1827) is, anno 2019, volledig te lezen op het internet. Auguste Voisin, vooral bekend als auteur van de eerste historische gids voor Gent (*Notice historique sur les Monumens et les institutions de la Ville Gand*), werd geboren in 1800 in het Noord-Franse Permes en verhuisde als driejarige met zijn ouders naar Gent, waar hij het tot hoofdbibliothecaris bracht van de pas gestichte universiteit en stierf in 1843 (Steels, M., 1973, Auguste Voisin. In *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 2 nr. 2, p. 61-62). In de vroege negentiende eeuw hield een dergelijke positie in dat de man erudiet was en vooral ook uitstekend Frans schreef, maar (nog) niet dat hij de regels van het kritisch-historisch onderzoek beheerste.
 - 13 Bijvoorbeeld in de beschrijving van zijn handboeken en appreciaties door tijdgenoten en latere critici bij De Mersseman, J. (1844). *Notice sur Jean Palfyn*, Brugge, Vandecasteele, pp. 44.
 - 14 Van Werveke, A. (1936). Jan Palfijn. In: *Gedenkbladen uit het leven onzer voorouders*, Gent, Willemsfonds, p. 187-193.
 - 15 Fris, V. (1930). *Histoire de Gand*, De Tavernier, Gent, p. 263.
 - 16 Coussens, V. (2009-2010). Jan Palfijn en de 'Deelen die Mannen op duisenterlei wyse ontzeenuwen'. Een studie van Jan Palfijn en de 'secrets of women': geheime kennis van vroedvrouwen en over de vrouwelijke voortplantingsorganen. Masterscriptie Ugent, pp. 209. Volledige tekst op het internet beschikbaar, anno 2019.
 - 17 De verlostang wordt in een wijder perspectief beschreven en met uitstekende afbeeldingen geïllustreerd in het hoofdstuk 'Enkele mijlpalen in de ontwikkelingsgeschiedenis van de verloskunde in Vlaanderen' van Michel Thiery in Van Hee (red.), 1990, p. 253-257.
 - 18 Dystokie (dystokia) met kruin- of achterhoofdligging, waarbij het te grote hoofdje blijft stecken in het geboortekanaal. Het tegengestelde hiervan is de 'stuitligging'.
 - 19 Daels, F. (1927). p. 23.
 - 20 Palfyn, J. (1703). *Anatomijke of Ontleedkundige Beschrijving. Rakende de Wonderbare gesteltenis van eenige uyt, in innerlijke deelen van twee kinderen, dewelcke Monstrueuse-lijck aen malanderen vereenigt zijn onder met den tronck van 't Lichaem*, Gent, Graet. Franse uitgave in Leiden (1708). Het schilderij van Sauvage hing oorspronkelijk in de vergaderkamer van het Collegium Medicum Gandavense in het Gentse stadhuis.

- 21 Aan de bouw en de bewoners van ‘Het Vliegend Hert’ en van het buurhuis ‘De Werken van Barmhartigheid’ (niet ‘De Zeven ...!’) werd een studie gewijd die verscheen in De Heraut, het verdwenen tijdschrift van de Oost-Vlaamse gidsenbond (2003, jg. 39, nr. 1, 2 en 3).
- 22 Een aflevering van de ‘Inventaire archéologique de Gand’ uit 1900 geeft eveneens correcte informatie weer over de opdrachtgever Hellebusch: fiche 155 (20 jan. 1900) La maison dite de Palfyn, opgemaakt door V. De Muynck. Dit zal allicht het huis in de Oudburg (destijds nr. 24) geweest zijn, waarvan Steyaert schreef dat Palfijn er schijnt in gewoond te hebben (Steyaert, J.J., 1857. Volledige beschrijving van Gent, Gent, Van Doosselaere, p. 47). Een timpaan is een beeldhouwd vlak in een fronton (geveltopbekroning) of tussen de bovendorpel van een raam of deur en de daarboven liggende ontlastingsboog.
- 23 Daels, F., 1927. In de afzonderlijke overdruk op p. 22. Citaat uit Palfijns ‘Nauwkeurige Verhandeling’ over de ‘heelkonst’ (Vermey, Leyden, 1710, p. 368). Lange citaten die inzicht geven in Palfijns beschrijvingen ook bij Van Laere (1990).
- 24 Dit stond al te lezen in de eerste geschiedenis van de geneeskunde in onze streken (Broeckx, C., 1827. Essai sur l’ histoire de la médecine belge avant le XIXième siècle, Gent, Leroux, p. 302). Naast de drie in dit artikel aangehaalde werken, publiceerde Palfijn een aangevulde vertaling in het Nederlands van een Franse studie over het oog. Meerdere uitgaven daarvan zijn raadpleegbaar op het internet, het gemakkelijkst via de site van de Ugentbibliotheek.
- 25 Zie Portal, A. (1770-1773). Palfyn wordt vermeld in vol. 1, p. 522, vol. 4, p. 157, 160, 289, 460, vol. 5, p. 42, 393, 398, 400, 405 en 645.
- 26 In ‘Heelkonst’, 1710, niet gepagineerde ‘voorrede’.
- 27 Jan Yperman. Chirurgie. Uitgave door E.C. Van Leersum (1912) raadpleegbaar op DBNL. Een oudere uitgave door C. Broeckx (1863), La chirurgie de maître Jehan Yperman, chirurgien belge (XIIIe-XIVe siècle), Buschman, Antwerpen, pp. 210.
- 28 Beyaert, M. (2018). Rondleiding in de Gentse Sint-Jacobskerk, Scribis, Drogen, p. 144-146.
- 29 Of verontwaardiging over een o.a. bij Van Laere (1990) aangehaalde, zogenaamd denigrerende opmerking over Palfijn door Antoine Portal in zijn standaardwerk uit 1770-1773, daarin een rol speelde, is niet zeker. Dat de academicus Portal in zijn geschiedenis van de anatomische en heelkundige ontdekkingen weinig waardering kon opbrengen voor het vooral didactisch gerichte werk van ‘ce bon Palfyn’, zoals hij hem noemde, mag als normaal beschouwd worden.
- 30 Kluyskens, P. (1983). Jan Palfijn. In: Ghendtsche Tydinghen, jg. 12, p. 80-87. Overgenomen uit de krant De Gentenaar. De namen van de intekenaars en de door hen geschonken bedragen, te vinden bij Daels (1927), werden ontleend aan de lijst bewaard in de Ugent bibliotheek. Ook raadpleegbaar op het internet.
- 31 Dat ‘fraais’ is nog niets in vergelijking met wat de arts Martinus van Dueren in 1783 debiteerde, vermoedelijk uitgalme, in zijn ‘Lof-Spraek van Jan Palfyn’ bij de onthulling. Zelfs gemeten naar de normen van die tijd is die lofreden een onwaarschijnlijk gedrocht. De 19 pagina’s tellende tekst werd uitgegeven, samen met een huldegedicht.
- 32 De uitgaven staan opgelijst in Vander Haeghen, F. (1888). Bibliographie des oeuvres de Jean Palfyn, Vyt, Gent.
- 33 La Flandre libérale, 12 mei 1952 (knipsel in DSMG, Vliegende Bladen).